

FRAZEOLOGIK LUG'ATLAR HAQIDA UMUMIY MA'LUMOTLAR

Azimova Sevinch

senior student at JDPU

Ilmiy maslahatchi:

Uzoqova Xayriniso

English Teacher at JDPU

Annotation: *Despite the eminently communicative approaches to FL, learners still feel the need to have almost immediate access to the meaning or form of foreign words. Especially, phraseological dictionaries are very complicated to compile. In order to find out the ways of compiling dictionaries, several bilingual and monolingual dictionaries have been investigated in this article.*

Kalit so'zlar: *frazeologiya, ikki tilli lug'at, idiomalar, maqollar, bir tilli lug'atlar.*

Ikki tili frazeologik lug'atlarni tuzish kabi murakkab masalani hal etish uchun mavjud bir va ikki tilli frazeologik lug'atlar tuzish prinsiplarini tahlil etib, lug'at tuzish tajribalarini o'rganib chiqish lozim bo'ladi. Garchand mavzu inglizcha-o'zbekcha lug'at tuzish prinsiplarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lsa ham istalgan ikki tilli frazeologik lug'atni tadrijiy o'rganish oldimizga qo'yilgan masalani ijobiy hal etishga ko'malashadi va ikki tilli frazeologik lug'at tuzish sohasida ham nazariy va ham amaliy natijalarga erishish imkonini berdi, deb o'ylaymiz.

Inglizcha-o'zbekcha, o'zbekcha-inglizcha frazeologik lug'atga kelsak O'zbekistonda hali bunday lug'atlar yaratilmagan. Ma'lumki, xalq og'zaki ijodi asrlar osha avloddan avlodga tillardan tillarga o'tib keladi, kamol topadi. Frazeologik birliklar, idiomalar, maqol va matallar va naqlarda xalqning hayotiy muammolari, rasm-rusumlari hammasi ko'zgudagidek aks etib turadi. Bu ko'hna xalq ijodi qachon, qaerda va qay vaziyatda, kim tomonidan yaratilganini aniq aytish qiyin. Bu sodda va murakkab, turg'un va barqaror iboralarni ixcham, lo'nda va chuqur mazmunli naqlarning yaratilishida oddiy ijodkor xalq bilan birga olim-ulomalarning, fozilu fuzololarning, xassos shoirlarning hissalar katta bo'lgani shubhasizdir(Sodiqova 1983, 3). Xalqning til boyligi – uning bo'yoqdor, serjilo leksikasining frazeologiya qatlamining boyligi bilan ham o'lchanadi.

Turli tillarda so'zlashuvchi xalqlarda shakl va mazmun jihatdan bir-biriga juda o'xshash, bir-biriga mos tushadigan frazeologik birliklar, idioma, maqol va matallari ko'plab uchraydi. SHu bilan birga bir-biriga qisman, ba'zi hollarda butunlay to'g'ri kelmaydigan hollar ham bo'ladi. Mana shunda frazeologik lug'atlarga ehtiyoj tug'iladi. Hozirgi paytda dunyoda juda ko'p frazeologik lug'atlar chop etilmoqda. Jumladan Rossiya, Germaniya, Fransiya, AQSH, Angliya va boshqa yirik davlatlarda bir (izohli), ikki, uch va ko'p tilli frazeologik lug'atlar muntazam chop etiladi. Bizga yaqin Rossiyada lug'atchilikni misol qilib

oladigan bo'lsak, bu mamlakatda jahon tillari bo'yicha turli lug'atlar chop etish bo'yicha jahonning eng yuqori pog'onasida turadi.

O'zbekistonda asosan bir tilli (izohli) (SH.Raxmatullaev), ikki tilli ruscha o'zbekcha, o'zbekcha-ruscha (M.Sodiqova) lug'atlar chop etilgan. Ingliz tilini oladigan bo'lsak, bu tilda Rossiyada izohli frazeologik lug'atdan tashqari, A.V.Kunining inglizcha-ruscha 25 mingdan ortiq frazeologik birlikdan iborat lug'ati(1968), keyinchalik mazkur muallifning 1984 yilda 20 ming frazeologik birlikdan iborat lug'ati chop etildi.

Ruscha-inglizcha frazeologik lug'atlar ham so'nggi yillarda chop etilmoqda. V.V Gurevich., J.A Dozoretsning ruscha-inglizcha frazeologik lug'ati 2004 yilda Mosvada nashr etildi. Bu lug'at o'z ichiga 2 mingga yaqin frazeologik birliklarni o'z ichiga olgan. Ruscha-inglizcha frazeologik lug'atlar hozircha eng kattasi 5 ming frazeologik iboradan iborat. Frazeologik birliklarni chet ellik o'quvchilarga ko'rsatish nihoyatda mushkul vazifadir. Shuning uchun frazeologik lug'atlarni tuzishning nazariy savollari ko'plab olimlarni o'ziga jalb qiladi. Frazeografiya – leksikografiya to'plangan bilimlarga asoslangan tilshunoslikning yosh bo'limi. Taniqli rus lug'atshunosi V.P.Berkov o'zining ikki tilli leksikografiya muammolariga bag'ishlangan asarida ikki tilli lug'at yozuvida so'z ma'nosini joylashtirishga qo'yiladigan talablar haqida yozgan. U ikkinchi tildagi bosh so'zning

semantik tuzilishi tavsifi bir tilli lug'atdagi bilan to'liq mos kelishi kerakligini ta'kidlaydi (Berkov 1977: 51). So'z ma'nosiga qaraganda ancha murakkab frazeologik ma'noni ochib berish yanada to'g'ri echimdir. Bunga erishishga yordam beruvchi omillar quyidagilardir: frazeologik materialni taqdim etish usuli, kirish elementlarining ko'proq mavjudligi va ularni joylashtirish usuli va boshqalar. Shu jihatdan yuqorida tilga olingan lug'atlarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Gurevich and Dozorets tomonidan tuzilgan va 1988 yilda Moskvada nashr etilgan qisqa ruschainglizcha frazeologik lug'at bu turdagi birinchi lug'at edi. U barcha bu kamchiliklarni chetlab o'tadi, mualliflarning keng ko'lamli frazeologik ma'lumotlar bazasiga tayanadi, lekin u rus tilida eng ko'p ishlatiladigan 1000 ta iboralarni o'z ichiga oladi. Grammatik va leksik birikmalilik lug'atda kursiv bilan yozilgan maxsus so'zlar yordamida ham o'z aksini topadi. Biz rus birliklarida urg'ularni ham topishimiz mumkin, maxsus belgi frazeologik urg'uni ko'rsatadi. Stilistik yoki ekspressiv-emotsional belgi ruscha frazeologik birlikdan keyin keladi, shundan so'ng biz uning ma'nosini topamiz. Polisemiya holatida PU ning har bir ma'nosidan oldin tartib son qo'yiladi. Foydalanish holatlari, paradigmatic munosabatlar yoki so'z

tartibining barqaror yoki barqaror emasligiga oid ba'zi qo'shimcha ma'lumotlar lug'at yozuvining ushbu qismida ham mavjud. Kirishning inglizcha qismida ingliz tilidagi hamkasblari keltirilgan. Iloji bo'lsa, birinchi navbatda ingliz ekvivalentlari keladi va ular yo'q bo'lganda, bo'sh joy tavsiflovchi tarjimalar bilan to'ldiriladi. Ingliz frazeologik birliklari barcha mumkin bo'lgan leksik, ixtiyoriy va rasmiy o'zgarishlarni o'z ichiga oladi.

Stilistik yorliqlar, so'z yasash variantlari va kerakli tushuntirishlarni lug'at yozuvining ushbu qismida ham topish mumkin. Asosan belles-lettresdan olingan tasviriy iqtiboslar

buni namoyish etadi rus frazeologik birliklarining kontekstual ishlatilishi. Har bir yozuvning tasviriy qismi juda boy. Mumkin bo'lgan hollarda frazeologik sinonimlar ham qo'shiladi. Cheklangan sonli yozuvlar oxirida biz rus tilidagi frazeologik birliklarning leksik komponenti bo'lib xizmat qiladigan ba'zi eskirgan so'zlarning yoki ma'lum bir foydalanish sohasi so'zlarining ma'nosini topishimiz mumkin. Bundan tashqari, butun rus birligining so'zma-so'z ma'nosini, agar uning tasvirini tushunish kerak bo'lsa, topish mumkin. Lug'atning funktsional-stilistik va emotsional belgilar bilan bir qatorda grammatik belgilar bilan bir qatorda umumiy xarakterdagi ba'zi qisqartmalarni o'z ichiga olgan batafsil yorliqlar tizimini ham eslatib o'tish joiz. Umuman olganda, lug'at tuzuvchilari ikki tilli lug'at yaratish

ehtiyojlariga to'liq javob beradigan va har bir lug'at bo'limining eng batafsil tavsifini beruvchi lug'at yaratishga muvaffaq bo'ldi.

Ushbu maqola mualliflaridan biri tomonidan tuzilgan va 1999 yilda Qozon shahrida nashr etilgan ruscha-inglizcha frazeologik lug'atda 5491 ruscha frazeologik birlik va antropologik xarakterdagi eng tez-tez uchraydigan frazeologik birikmalar mavjud. Lug'atni tuzishda biz ruscha-inglizcha ikki tilli frazeologiya sohasidagi barcha yutuqlarni hisobga olishga va yuqorida tahlil qilingan boshqa lug'atlarda uchragan kamchiliklarni (ayniqsa, xatolarni) bartaraf etishga harakat qildik (garchi bu borada ob'ektiv bo'lish juda qiyin bo'lsa ham). bu holat). Rus tilidagi birliklarni tanlashda biz mavjud bir tilli va ikki tilli frazeologik lug'atlardan foydalandik. Ayrim frazeologik birliklar turli mualliflar tomonidan kamida uch marta qo'llanilgan bo'lsa, o'zimizning kartotekamizdan lug'atga kiritilgan. Rus tilidagi frazeologik birliklar asosiy grammatik (sintaktik) komponentiga ko'ra tartibga solinadi va lemmatizatsiya qilinadi. Bu tanlov, asosan, rus tilining eng to'liq frazeologik lug'atlari xuddi shu tamoyilga asoslanganligi bilan bog'liq. Har bir frazeologik birlik lug'atda o'zining grammatik bosh so'zi ostida faqat bir marta berilgan. Maqola sarlavha ostida taqdim etiladi. Demak, frazeologik birlik so'z birikmasi tuzilishiga ega bo'lsa, uning asosiy komponenti ostida, ya'ni substantiv Pular – ot ostida, og'zaki Pular – fe'l ostida, sifat-dosh birliklar – sifat-dosh ostida (to'liq yoki qisqa shaklda), agar shunday bo'lsa. yo'q - ot ostida yoki PUda toifali so'z bo'lmasa, - birinchi sinkategorema so'z ostida. Qo'shimcha va kesim birliklari ham ularning tuzilmaviy organuvchi komponenti ostida keltirilgan. Bitta lemma bitta frazeologik birlik yoki ikki yoki undan ortiq frazeologik birliklarni kiritishi mumkin. Ikkinchi variant verbal va substantiv lemmatalarga xosdir. Ruscha frazeologik birliklar barcha turdagi variantlar bilan taqdim etiladi: fonetik, aksentologik, imlo, grammatik (shu jumladan morfologik va morfologik-sintaktik), leksik, leksik grammatik, aralash va ixtiyoriy. Ruscha frazeologik birliklarning qo'llanilishiga misollar bizning kartotekamizdan olingan, shu jumladan rus va sovet yozuvchilarining haqiqiy matnlaridan iqtiboslar va 15000 dan ortiq illyustrativ iqtiboslar (Lug'at oxirida tasviriy materiallar manbalari ro'yxati keltirilgan). Agar haqiqiy matnlarda tegishli foydalanish namunalari (shu jumladan qisqartirilgan iqtiboslar) topilmasa, lug'at tuzuvchisi nafaqat PU ma'nosining denotatsion komponentini, balki konnotatsiyaning barcha tarkibiy qismlarini ham etkazishga harakat qilib, o'zining malakali misollarini taqdim etdi. Rus tilidan foydalanish misollari ingliz tiliga

tarjima qilinmagan va buni lug'atning asosiy kamchiligi deb hisoblash mumkin. Shuningdek, ingliz tilida so'zlashuvchilar uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan Grammatik belgilar mavjud emas. Bundan tashqari, lug'atda an yo'q. lug'atda keltirilgan barcha rus frazeologik birliklarini ko'rsatadigan indeks. 2008 yilda Rossiyaning Qozon shahrida nashr etilgan ruscha-inglizcha-nemischa turkcha- tatarcha frazeologik lug'atda 7500 dan ortiq ruscha frazeologik birliklar va ularning to'rt tildagi o'xshashlari mavjud. Bu o'yz turidagi birinchi ko'p tilli frazeologik lug'atdir. Ruschainglizcha qismi avval aytib o'tilgan lug'atdagi kabi printsiplarga asoslanadi. Lug'atga qo'shilgan 2500 dan ortiq birliklar uchun ruscha tasviriy misollar ham Rossiya Milliy Korpusidan (www.ruscorpora.ru) olingan. O'z-o'zidan ma'lumki, lug'atning aniq afzalliklari yozuvlarning inglizcha qismini turli xil analoglar bilan maksimal darajada to'ldirish, rus tilidagi tasviriy misollarni ingliz tiliga kontekstli tarjima qilishning 9000 dan ortiq misollaridan foydalanish va ruscha

teglarning boy ro'yxati. PU funktsional-stilistik ma'lumotnomasi, hissiyot,etimologiya va tipik qisqartmalar yorliqlarini o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Uzoqova Xayriniso (2023) Opportunities of internet in teaching english in the classroom, International Journal of Education, Social Science & Humanities. FARS Publishers

2. Tilavova, M. (2020). Language is a bridge to the wonders of the world. Журнал дошкольного образования, (1).

3. Nizomova, Z. (2020). Teachers' English Proficiency and classroom language use. Журнал иностранных языков и лингвистики, 1(1), 92-96.

4. Tilavova, M. (2021). The Impact of Motivation In Learning Foreign Languages. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).

5. Nizomova, Z. (2023). Analysis of english alliteration as a stylistic device, International Journal of Education, Social Science & Humanities. FARS Publishers

Жумаева, Ш. Ш. МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФРАЗОВЫХ ГЛАГОЛОВ. О 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O 'RTA MAXSUS, 353.

Жумаева, Ш. Ш. МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФРАЗОВЫХ ГЛАГОЛОВ. О 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O 'RTA MAXSUS, 353.

Жумаева, Ш. Ш. МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФРАЗОВЫХ ГЛАГОЛОВ. О 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O 'RTA MAXSUS, 353.